

MUSIQA DARSINING TUZULISH SHAKLI VA USULLARI

Rasulova Homidabonu No'monxon qizi

Farg'ona davlat universiteti san'atshunoslik fakulteti Musiqa ta'limi va san'at yo'nalishi magistranti.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada musiqa ta'limining o'qitilishi, musiqa idroki, raqs va ritmik harakatlar, cholg'uchilik va ijodkorlik faoilyalarini o'qitilishi haqida hikoya qilinadi.*

Kalit so'zlar: *Musiqa, cholg'u, qo'shiq, ritm, savod, tembr, estetika, ta'lim, tarbiya.*

Musiqa tarbiyasi estetik tarbiyaning eng asosiy va ancha murakkab majmualaridan biri bo'lib, bolalarning musiqa san'ati asarlarining tushinishida ijro etishga o'rgatish ishlarni kichik yoshdan boshlashni taqozo etadi. Shunga ko'ra, estetik tarbiyalash maqsadida barcha maktablarda bolalarning badiiy tarbiyasida musiqa, rassomlik, haykaltaroshlik bilan shug'ullanishiga sharoit yaratish alohida nazarda tutilgan. Musiqa bolalar va yoshlarni Vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning g'oyat ta'sirchan va samarali vositasi sifatida ham ahamiyatga egadir.

Avvalo darsda musiqaning myan mohiyatini tushuntirishda yordam beruvchi darslarining muayan mavzulari har bir chorak uchun belgilangan bosh chorak uchun belgilangan bosh mavzulardan kelib chiqadi. Yil, chorak, mavzulari, milliy musiqamizni dasturga kiritishi darsni yanada qiziqarli va mazmunli o'tish uchun yordam beradi. Ikkinchidan musiqa savodi mashg'ulotlarining mustaqil qismi bo'lib emas balki dars mavzuini ochib beruvchi musiqa faoliyati sifatida qabul etiladi. Uchinchidan dars mavzusining qiziqarli bo'lish va ta'lim samaradorligini oshirishi maqsadida raqs bolalar cholg'u asboblari shiqildoq doiracha, qoshiq va boshqalarda musiqaga jo'r bo'lish hamda musiqa ijodkorligi kabi yangi musiqa faoliyatlari qo'llaniladi. Ushbu faoliyatlar zamirada o'yin xususiyatlari mavjudligi tufayli ular o'quvchilarda katta qiziqish o'yg'otadi.

Binobarin, mashg'ulotlarda qo'llanadigan barcha musiqa faoliyatlari dars mavzusining ajralmas qismi va mantiqan o'zviy bo'lagi sifatida xizmat qiladi. Bu jihatdan musiqa darsi kompleks (integrak aralash) dars tipiga kiradi va unda darsning umumiy mavzusiga bo'ysundirishi, o'zaro mantiqan bog'lanishi, qo'yidagi musiqa faoliyatlariga amal qiladi. Bu jihatdan sifatida xizmat qiladi. Bu jihatdan musiqa darsi kompleks (integrak aralash) dars tipiga kiradi va unda darsning umumiy mavzusiga buysunishi o'zaro mantiqan bog'lanishi qo'yidagi musiqa faoliyatlariga amal qiladi. Musiqa idroki (tinglash) kuylash, musiqa savodi, raqs va ritm harakatlari, chapakda va cholg'ularda chalish, musiqa ijodkorligi va boshqalar.

Musiqa idroki dars mashg'ulotlarida yetakchi faoliyat sifatidamuhim o'rin tutadi. U ikki holatda amalga oshadi. Birinchi holatda ma'lum asar tinglanib ijro etiladi va uning badiiy jihatlari dars mavzusiga doir oddiy musiqiy pedagogik yo'sinda tavsif etiladi. Tingalsh orqali asarni tushunish va ongli idrok etish, asarning musiqaviy xususiyatlari janri, tuzilishi, ifoda vositalari, ijrochiligi hamda badiiy mazmuni haqidagi ma'lum bilimlarga ega bo'lishadi. Ikkinchi holatda musiqa asarlari avval tinglanib so'ng u yoki bu holati ko'ylash orqali o'rganiladi, uning badiiy mazmun xususiyatlari amaliy faoliyatda ifodalaniladi.

Masalan o'zganiladigan qo'shiq avval o'qituvchi ijrosida yoki magnit orqali bir ikki marta tinglaniladi, asar xususiyati haqidagi suhbat qilinadi so'ng o'rganishga kirishiladi.

O'qituvchilarga o'zbek musiqasi tinglashning o'ziga xos xususiyatlariga doir tushuncha va tushuncha va tasavvur hosil qilish ancha murakkab uzoq vaqt davom etadigan jarayondir. O'quvchilar o'qituvchi yordamida musiqa asarini eshitib tahlili qilish qobiliyatlarini asta-sekin o'stirib boradilar.

Raqs musiqasi avval tinglaniladi kuy tavsiflari anglab olingandan so'ng, raqs xarakatlari ifodasi o'rganiladi. Ko'pincha asar bir necha faoliyat o'yg'unligida: tinglash kuylash, raqs xarakatlari va boshqalar o'rganiladi. Bunday mashg'ulot usuli asarni puxta o'rganish va ayni holda kompleks malakalarining rivojlanish uchun imkon yaratadi. Musiqa darsida barcha faoliyatlar muayyan mavzu zamirida mantiqan o'zaro bog'lanadi, natijada darsning mantiqan bir butunligi vujudga keladi.

Musiqa savodi. Barcha faoliyatlari nazariy jihatdan birlashtiruvchi faoliyat sifatida muhimdir. Darsda qaysi faoliyat mashg'uloti (tinglash, ko'ylash, raqs va boshqalar) qo'llanmasi uning amaliyotida foydalanilayotgan asar o'rganiladi va uning xususiyatlari (janr tuzilishi, ijrochiligi va boshqalar) haqidagi yangi tushunchalar hosil bo'ladi. Shu bois musiqa savodi faoliyatida o'quvchilarning umumiy musiqaviy bilim tushunchalari majmuini (musiqa shakllari, janrlari, cholg'u ijrochiligi, halq va bastakorlik musiqasi ularning fiklari, milliy musiqaning maqomiy uslublari klassik musiqa nota savodi va boshqalar) shakllantirishga asosiy e'tibor qaratiladi.

Raqs va ritmik harakatlar. Bu faoliyatda o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlari xususan, ritmik usul to'yg'usi va asar badiyatini ifodalash malakalarini rivojlantirish bilan birga ularning jismoniy rivojlantiri uchun ham muhimdir. Bu ayniqsa boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun nihoyatda zarur. Shuni alohida ta'kidlash joizki, o'zbek halqi milliy raqs san'ati bilan olamga dong taratgan. Ammo maktab ta'lim-tarbiyasi tarkibida raqs sabog'i deyarli yo'q darajada ekanligini nazarda tutsak unda musiqa darslari mazmunida milliy raqs unsurlarini nafadar zarurligi ma'lum bo'ladi. Shu bois musiqa o'qituvchisi milliy raqs san'atimizning oddiy harakatlarini bilish buugngi davr talabidir.

Kuylash faoliyati o'quvchilarning musiqa o'quv qobiliyatlarini hamda ijrochilik malakalarini rivojlantirish uchun zarurdir. Sinfda jamoa bo'lib kuylash jarayonida o'quvchi o'z ovoz ijrosini boshqaradi, o'rtoqlarining ijrolarini eshitib ko'zatadi va ular bilan birga jo'rnavozlik qilishag intiladi. Zotan, tinglash va kuylash o'quv materiallari ta'lim mazmunining tashkil etadi. Ularning kuylash va tinglash faoliyatlari vositasida o'rganishi bilan birga cholg'uchilik, musiqali harakatlar hamda ijodkorlik faoliyatlari bilan ham har tomonlama o'zlashtirish va musiqiy tavsiflarni ushbu faoliyatlar vositasida imkoniyatlari yaratiladi. Yangi o'quv dasturida musiqa ijodkorligi faoliyati ilk bor kiritilgan. Bu faoliyat bolalarda musiqiy tafakkur, izlanish va ijodkorlik malakalarini o'stiradi borish uchun katta ahamiyatga egadir. Bu faoliyat o'quvchi ijrosida doira chertib jo'rnavozlik qilish kuy ohangiligi mos harakatlarni xususan raqs haraktlarini topish, she'r parchasiga kuy bastalash kabi ijodkorlik amalyotlari bilan bajariladi.

Musiqali harakatlar cholg'uchilik va ijodkorlik faoliyatlarini amalga oshirishga o'yin uslublari keng foydalanish tavsiya etiladi. Ushbu faoliyatlar zamiri ko'proq o'yin

xususiyatlari bilan bog'liqdir. Yangi o'quv dasturida tinglash va kuylash uchun asarlar talab darajasida berilgan. bu o'quvchilarda asarlarini sinf imkoniyatlari va o'quv yilining muhim sanalarida muvofiq tarzda tanlab o'qitish imkoniyatlarini beradi. Ayni bir paytda o'quvchi dasturga kiritiladigan ammo badiiy yuksak, tarbiyaviy jihatdan muhim, o'quvchilarning yoshlik xususiyatlariga, idrok amaliyotiga mos bo'lgan yangi asarlaridan keng foydalanish xuquqiga ham egadir. Nota savodi, cholg'uchilik, raqs va harakatlar, shuningdek musiqa ijodkorligi faoliyati tavsif etilgan asarlar ham shartli ravishda berilgan. Dars sharoitiga qarab ularni almashtirish mumkin. Bu esa darslarni rejalashtirishda va darslarga tayyorgarlik ko'rishda ijodiy yondoshishni toqozo etadi. Bunda shu narsaga e'tiborni qaratmoq lozimki, garchi dasturda asarlar va mashg'ulotlar mazmuni har bir faoliyat turiga doir alohida ko'rsatilgan bo'lsada, ammo darslarni rejalashtirishda va ularni o'tishida musiqa faoliyatlari dars mazmunidan kelib chiqish va uning mohiyatini ochib berish lozim bo'ladi. Dars mazmuni bilan bog'liq bo'lgan ko'rsatma materillar va suratlardan (musiqa savodiga oid jadvallar o'rganiladigan qo'shiqning ko'yi va so'zi yozilgan plakat, ashula yoki biror musiqa obrazlarini ifodalovchi badiiy suratlar va qo'shiq to'plamlari, o'quv filmlari va hokozolar) mumkin qadrd ko'proq foydalanishi lozim.

Dars samaradorligini oshirishda o'quvchilar bilim va malakalarini baholash muhim pedagogik ahamiyatga ega. Bu borada o'z xususiyatlari bilan farq qiladi. Bu masala ham kompleks yondoshishi lozim. Boholanishi lozim bo'lgan o'quvchilarning olidan belgilashning va ularga rars davomidv o'tilgan va ularga dars davomida o'tilgan va o'tilayotgan mavzular yuxasidan savollar berib borilishi, ularni ko'proq fikr bildirishga toritsh va amaliy faoliyatga ko'proq jalb etish yo'li bilan hamda malakalarini aniqlash va odilona baholash lozim bo'ladi. Hozirgi zamonaviy ta'lim tizimida televizor, magintafon, mingafon, texnik vositalaridan foydalanish musiqiy yangiliklardan hamda ijtimoiy fanlar pedagogika, xususiy mutaxassislik bilimi va malakalari darslarni olib borish ko'zda tutilgan.

Musiqa fanning zamonaviy tuzilishi, mantiqiy butunligi turli musiqaviy faoliyatdan iborat bo'lib bunda; -musiqa tinglash, musiqa savodi, xorda kuylash musiqa xarakteriga xos haraktalar bajarishi (masalan chapak chalish) va cholg'ular musiqaga ritmik jo'r bo'lish musiqa ijodkorligi kabilar asosiy o'rin tutdi. Shunisi quvonarliki, ayniqsa mustaqillikka erishganimizdan so'ng maktablarimizda milliy merosimizni, musiqamizni singdirish hamda turli xildagi texnologiyalardan foydalanish keng yo'lga qo'yildi. Pedagogik texnik va texnologiyasini o'rganish pedagogik mahoratni muvofaqiyalt egallashga yordam berdi. Yangi texnologiyada jamoa bilan kirishib ketish, o'z ishidan kuchli va zaif tomonlarini bilish; -o'z bilimlarini doimo to'ldirib borish tarbiyasining mahorati yo'lidan muvafaqqiyali olg'a siljishni ta'minlaydi. Musiqa pedagogikasi fanning zamonaviy tizimini tuzilishi pedagogikaning o'tilishida uning metodikasidan keng tarbiya nazariyasi va amaliyotini o'tish maqsadga muvofiq ekanligini isbot qilmoqda.

Musiqa darsi an'anaviy va noan'anaviy dars shakllaridan iborat bo'ladi.

1. An'anaviy ta'limining bosh maqsadlari; aniq, so'zsiz qo'loq solib, bajaruvchi, o'quvchilarni tayyorlaydi, ya'ni dars faoliyatlari izchilligiga bo'ysunadi. Ta'limni maqsadi: - bilim ko'nikma, malakalarini shakllantirishimiz.

2.Noan’anaviy ta’limning bosh maqsadi: jahon standartlariga javob bera oladigan o’quvchilarni tarbiyalaydi. Mustaqil faoliyat yurita oladigan, o’z-o’zini tarbiyalay oladigan o’z ustida izlanadigan, mustaqil fikr yurita oladigan o’quvchilarni tarbiyalaydi. Bunda og’zaki, amaliy ko’rgazmali taqqoslash, o’yin, musiqiy uquvi bo’sh bo’lgan o’quvchilar bilan ishlash to’g’ri keladi. O’quvchilarni asosan milliy ruhda tarbiyalash maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. “Ta’lim taraqqiyoti” O’zbekiston Respublikasi xalq ta’limi vazirligining axborotnomasi 6-maxsus soni. Umumiy o’rta ta’limning DTS va o’quv dasturi. “Sharq” nashriyoti 1999 yil.
2. O. Fayziyeva. O’quvchilarda musiqiy nafosat tarbiyasini shakllantirishi yo’llari. Toshkent 1992 yil.
3. Maktabda musiqa metodikasidan ma’ruzalar matni. 1990 yil.
4. H.Nurmatov. N. Norxo’jayev, A. Mirrahimov “Musiq” 3-sinf uchun darslik G’. G’ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti. Toshkent 2001 yil.
5. Н.Г. Дмитриева., О. Черсиваненко. Методика музыкального воспитания в школе., Москва 1990 года.
6. G Ibrohimova, SH Usmanova, DEVELOPMENT AND TYPES OF UZBEK FOLK INSTRUMENTAL SONGS, Science and Innovation 1 (6), 119-122
7. Usmanova Sh Sh, THE PROBLEM OF FORMATION OF YOUNG POLYPHONIC MEANINGS IN MUSIC, Science and innovation 1 (C3), 164-166
8. M. Ochilov “Muallim qalb me’mori” Saylanma Toshkent. O’qituvchi 2000 yil.